

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Сьогодення Української держави, тяжкі реалії, перед якими опинилося суспільство, висувають на “передній край” вітчизняної педагогічної науки і практики завдання посилення і вдосконалення громадянсько-патріотичного виховання підростаючого покоління. Величезним і поки-що сповна не затребуваним потенціалом для успішної реалізації цього завдання володіє естетичне виховання. Воно закладає в дитячому віці основоположні цінності, орієнтири, переконання, які в майбутньому визначатимуть життєву позицію і стратегію поведінки дорослої людини, громадянина. Тому естетичне виховання - це водночас виховання етичне, моральне, громадянське, патріотичне.

Маючи на меті виявити прихований зв'язок між естетичним вихованням і подіями, що відбуваються на суспільно-політичній арені держави, автор цієї статті спиралася на останні публікації академіків І.Д. Беха і Г.Г. Філіпчука, в яких висвітлюються культурно-освітні проблеми сучасної України, на “Програму українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді”, розроблену І.Д. Бехом і К.І. Чорною на основі аналізу суспільно-політичних і культурних явищ останнього періоду нашої історії, а також на дослідження у педагогічно-культурологічній царині О.П. Рудницької, її висновки щодо культуровідповідності освіти і виховання, які дотепер залишаються актуальними.

Поставлена мета визначила наступні завдання: проаналізувати безпосередні виклики, що постали перед Україною; показати, як прогалини і недопрацювання у вихованні сприяють виникненню глобальних суспільних проблем; довести, що відчуття причетності до національної культури є необхідною складовою патріотизму; наголосити на значенні естетичного

виховання як чинника патріотизму, виділивши при цьому особливі можливості мистецтва архітектури у впливі на свідомість і поведінку людини.

Життя кожного покоління зумовлене ідеологічним контекстом свого часу, який завжди містить в собі суперечності, що можуть доходити до стадії граничного загострення. Суспільство постійно опиняється перед необхідністю реагувати на ті чи інші виклики, які воно саме і породжує або сприймає іззовні, які, врешті, стають рушійною силою змін і - в кращому випадку - розвитку.

Під “викликами” маємо на увазі проблеми, що виявляють неоднозначний або відверто деструктивний вплив на суспільство і окремих його членів. Вони вносять в суспільне життя відчуття загрози, напруження різного рівня інтенсивності, а це, своєю чергою, стимулює до пошуку шляхів усунення проблем. Є виклики, що виникають непомітно, з часом набувають сили і переходять у хронічну стадію (порушення екологічноно балансу, алкоголізм, наркоманія тощо). А є виклики іншого характеру: нові несподівані обставини, умови, ситуації, інколи такі, що призводять до катастрофічних наслідків, руйнування звичного укладу життя. Подолання таких викликів можливе лише за умови оперативного знаходження ефективних способів реагування, консолідації усіх здорових сил суспільства, його “перезавантаження”. Для цього потрібно струшувати з себе застарілі паттерни, тобто - відмовлятися від стереотипів, переосмислювати звичні погляди, змінювати поведінку, пристосовуючись тим до нових реалій. У даному контексті “пристосування” означає не зраду основоположних моральних принципів і переконань, як може здатися на перший погляд, а саме реагування на зміни, пошук адекватних способів поведінки. У цьому полягає запорука виживання суспільства.

Україна впродовж усієї своєї історії стояла перед одним глобальним перманентним викликом: необхідністю боротися за незалежність, ідентичність, землю, мову, культуру. Той факт, що всупереч завжди несприятливим історичним обставинам існує Українська держава, мова, національна культура, свідчить про унікальну витривалість і потужність нашого народу, про сукупну силу духу, яка виявляє себе, зокрема, і в мистецтві.

Нині Україна вкотре опинилася перед лицем чергового посилення цього виклику, що увійде в її історію як, можливо, вирішальний бій за саму себе. Цей бій ведеться як на реальному фронті, так і всередині суспільства, не стільки за матеріальні цінності, скільки за духовні, в першу чергу – за Гідність. Недарма подія, яка розділила українську реальність на “до і після”, дістала назву Революція Гідності. Вона викликала до дії агресію з боку сусідньої держави, що у віковому прагненні знищити Україну як національно-культурну окремішність окупувала частину нашої території, нав’язала затяжну війну. Разом з тим, вона розворушила, вивела на поверхню і наші внутрішні антицінності: байдужість, продажність, зажерливість і т.п., які свідчать про те, що щось не так було у вихованні поколінь наших громадян, не робилося щось важливе, суттєве. А саме: не здійснювалося належним чином виховання Гідності, особистісної і національної, без якої відбувається спочатку духовна, а за нею і матеріальна ентропія в суспільстві.

Після проголошення в 1991 р. незалежності, у нашій державі тривали вкрай негативні процеси. У “Програмі українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді” (далі по тексту – “Програма”) зазначається: “... нинішнє підростаюче покоління дорослішає, востає в життя нового, ціннісно невизначеного суспільства. Стара суспільна система зруйнована. Нова лише задекларована Конституцією. В дійсності перехід від державно-планової до ринкової економіки на фоні правового нігілізму поєднався з небаченою корупцією, яка стала головним механізмом шахрайського розподілу суспільної власності, зухвалого обкрадання українського населення та встановлення режиму олігархічної “демократії”... Це породжує у частини молодих громадян непевність у завтрашньому дні, психологічний дискомфорт, комплекс національної меншовартості та особистої неповноцінності, зневіру в цивілізоване життя на Україні, навіть попри її євро-інтеграційну спрямованість” [3, с. 7]. Слід зазначити, що, крім специфічних внутрішніх проблем, свій деструктивний вплив на українське суспільство і, зокрема, на дітей та молодь продовжують здійснювати глобальні проблеми світової

цивілізації. Передусім, це нищення природного середовища, тероризм, наркоманія, алкоголізм, ігроманія, залежність від ЗМІ, духовний занепад і тотальна розпушта.

Криваві події Майдану і війна, що прийшла слідом, стали для суспільства шоком, потрясінням, яке змусило багатьох отямитися від забуття, замислитися, визначити власну позицію. А це перший крок до повернення Гідності – однієї з найвищих якостей особистості. Без неї немислимий істинний патріотизм, що розцінюється І.Д. Бехом як “... безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, батьківщини, держави та до самої себе” [2, с. 12]. Розуміючи запити сучасності, І.Д. Бех увів почуття власної гідності в структуру почуття патріотизму як одну з базових його складових. Таку позицію підтримує Г.Г. Філіпчук, який вважає, що “достойний громадянин народжується тоді, коли він навчився бути людиною, яка поважає особисту, національну і державну гідність. І щораз, коли здійснюється наруга над мовою, історією народу, рідною школою, традицією, то відбувається не просто ігнорування універсальних вищекремлених канонів, а й передовсім обезлюднення і збезчещення людини” [5, с. 6].

Необхідно звернути увагу на ще один важливий компонент патріотизму - відчуття причетності до національної культури. Чи може відірваний від власного коріння невіглас бути патріотом? Чи може людина, незалежно від її фактичної національної приналежності, якій змалку не прищеплювали повагу до мови, пісні, історії, традицій країни, в якій вона живе, бути громадянином цієї країни не лише за фактом, а й за станом душі? Чи робила держава все необхідне для виховання громадян-патріотів? Та й чи була сама ця держава справді українською? Можна поставити ще багато подібних болючих запитань, на які не знайдемо позитивних відповідей. Всі вони у своїй суті сходяться до однієї ключової проблеми: проблеми культури. Точніше, - до проблеми відсутності належної уваги до національної культури і національно-патріотичного виховання в Україні.

Протягом майже чверті століття існування незалежної Української держави в педагогічній царині велике значення надавалося толерантності, полікультурності, міжкультурним взаємодіям, забезпеченню представникам різних національностей рівних можливостей до культурного самовираження. Що ж стосується національної української культури, то і їй “дозволялося” займати своє скромне місце десь поряд, аби не викликати підозр у посяганні на ту ж толерантність, розуміння і повагу іншого, а головне, - у націоналізмі.

Відаючи належне значенню культурологічної парадигми в педагогіці, діалогу культур як “синтезу, взаємовпливу, взаємозбагаченню національних культур”, Г. Філіпчук зауважує, що “пропагуючи, обстоюючи полікультурність, загальнолюдськість, надважливо усвідомити сенс і етичну цінність культурності, етнокультурності, оскільки найсучасніша педагогічна система, наймодерніші суспільні технології неспроможні виховати гідного громадянина світу без поваги до своєї Вітчизни, землі, історії, рідної мови і літератури, традиції, власного “Я”. Від Сократа і до Я. Коменського та Г. Сковороди народам і цивілізаціям передавалося найбільш ціннісне і культуровідповідне правило – “пізнай самого себе”, без якого неможливо формувати позитивну Я-концепцію людського розвитку” [Там само, с. 5]. Якби наш “культурний дім” відразу, цілеспрямовано і послідовно зводився на міцному національному фундаменті, то залишене у спадок від імперської епохи українофобство не підняло б голови настільки, щоб замахнутися на саме існування нашої батьківщини як України, а не територіальної частини так званого “русского міра”.

Як сказано в “Програмі”, “виховання у молодого покоління почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції нині визнані проблемами загальнодержавного масштабу” [3, с. 3]. Вирішення цих проблем є завданням першочергового і надважливого значення, яке має здійснювати вся освітня система України. Патріотизм розглядається авторами програми як світоглядний чинник. Безперечно, він є одним із чинників, що формують світогляд людини у процесі виховання – як

спонтанного, так і цілеспрямованого. Поряд з цим, патріотизм не лише чинник, а й складова світогляду. У цій якості він є результатом його (світогляду) формування внаслідок дії інших чинників. І один з них – це естетичне виховання. На жаль, потенціал національного мистецтва у патріотичному вихованні поки-що залишається недооціненим в нашій педагогічній практиці.

Насправді ж цей потенціал величезний і невичерпний, як невичерпне саме мистецтво. Кожний з його видів має унікальні властивості, завдяки яким здійснюється вплив на душу і розум людини. “Українська душа” виявила себе в усіх напрямках художньої діяльності настільки яскраво і самотньо, що естетичне виховання на основі українського мистецтва може і має стати одним з найефективніших засобів виховання патріотизму. Особливими можливостями тут, у порівнянні з іншими мистецтвами, володіє архітектура, оскільки вона відображає і забезпечує усі аспекти життя, супроводжує людину від народження до смерті, а її архетипічні формо-символи глибоко вкорінені у підсвідомому – як індивідуальному, так і колективному народному. (Специфічні властивості мистецтва архітектури, його виховний потенціал, світоглядний аспект вже розглядалися нами в попередніх публікаціях).

Руйнування архітектури, яке неминуче несе з собою війна, і яке щодня відбувається в зоні бойових дій, - це руйнування основ життя як у матеріальному, так і світоглядному значенні. Це життєва трагедія і невігойна душевна травма для людей, що втратили домівки. Це також прояв морального збоченства, відсутності основоположних людських чеснот (зокрема – патріотизму) у тої частини населення Донбасу, яке встало на шлях тероризму, підтримки закордонного агресора, і власними руками нищить свій рідний край. Це свідчення культурної прірви, духовної порожнечі, яку заповнили агресія і ненависть. І все це сукупно є наслідком відсутності належного виховання: морального, патріотичного, культурологічного, естетичного тощо.

Аналізуючи різні стани і рівні патріотизму, автори “Програми” зазначають: “Любов до рідної землі проявляється у любові до рідного дому, рідної школи, рідної вулиці, міста. Це первинний стан патріотизму. Дитина здобуває свій

патріотичний досвід спонтанно. Вона природньо і непомітно звикає до оточуючого її середовища, рідного слова, побуту і традицій свого народу. Ці фактори в поєднанні з культурно-освітніми формують базову психологічну прихильність людини до своєї нації, залучають її до духовних скарбів.

Очевидно, що для становлення і утвердження незалежної України, як єдиної нації, потрібно формувати в масовій свідомості зростаючої особистості не природовідповідний патріотизм, а духовно рефлексивний, який би поєднував пристрасну любов до рідного краю з осмисленою любов'ю до України, нації, Батьківщини, з тверезим почуттям міри і поваги до інших народів. Лише такий патріотизм може вирішити ряд проблем молодій державі” [Там само, с. 13].

Ці слова стосуються також і архітектури, адже вона знаходиться на землі, є утворюючим елементом загального краєвиду. Вигляд архітектурних споруд залежить не тільки від їх призначення, художніх смаків замовника, творчого задуму архітектора, а й від особливостей ландшафту. Водночас і вона впливає на довкілля: функціонально і, ще більшою мірою, естетично. Архітектура вносить в нього довготривалі, часом незворотні якісні зміни. В позитивному випадку виникає нове естетичне середовище, коли природа і творіння рук людських перебувають в гармонійному поєднанні. В протилежному – вона спотворює краєвид, нищить дану Богом природну красу.

Прикладів останнього, на жаль, доводиться спостерігати надто багато. Потворний вигляд життєвого середовища деструктивно впливає на людину, її настрої: вона стає пригніченою, депресивною або, навпаки, агресивною. Психологічний стан людини, своєю чергою, зумовлює характер її поведінки, вчинків, а вчинки призводять до певних наслідків. Наслідки вчинків, матеріалізовані у конкретних життєвих явищах, ситуаціях, подіях, предметах, зі свого боку, впливають на психологічний стан, стан – на вчинки. Так відбувається невинний причинно-наслідковий коловорот.

Там, де переважає красива архітектура, - там, відповідно, і кращий психологічний “клімат” у суспільстві, вищий рівень загальної культури (маємо на увазі культуру в комплексі її складових: духовно-інтелектуальної,

матеріальної, побутово-поведінкової). Доводиться констатувати, що в нашій країні красива архітектура - це переважно спадщина минулих епох, пам'ятки історії і культури. Духовно-етична деградація суспільства яскраво виявила себе в деградації естетичній, яка завжди першочергово позначається на будівництві й архітектурі. Тут сплелися воедино недолугість економіки, безвідповідальність посадовців, байдужість пересічних громадян і ще ціла низка явищ, що засвідчують глибоку і глобальну кризу культури, точніше - відхід суспільства від неї.

“Наголосимо, - пише І.Д. Бех, - що стан сучасної цивілізації характеризується тим, що культура дистанціюється від практики і розвивається за своїм внутрішнім іманентним законом. Культура все більше стає автономною. Практика в результаті цього втрачає свої ідеальні моменти (вищу гуманістичну мотивацію) і ґрунтується на нижчих вітальних потребах: непомірного збагачення, властолюбства, славолюбства, гордині і таке інше. Таким чином, все багатство культури виявляється не сповна затребуваним. Звідси – світові конфлікти різного масштабу, прояву і значущості”. [1, с. 29] .

Отже, очевидною стає необхідність “наздогнати” культуру, ввести у її дискурс життєдіяльність цілого суспільства і окремої людини. І саме освіта володіє потенціалом для здійснення цієї місії - за умови, що вона стане посправжньому культуровідповідною. У такому, культурологічно-освітньому контексті, згадуються досі актуальні і нереалізовані сповна ідеї О.П. Рудницької. Вчена наголошувала на значенні принципу культуровідповідності освіти, що передбачає: “співзвучність навчання і виховання вимогам середовища і часу; формування особистості в контексті сучасної передової культури і науки; орієнтацію освіти на культурні цінності; опанування і збереження кращих світових, зокрема національних, досягнень людства; прийняття соціокультурних норм суб'єктами навчально-виховного процесу та їх подальший розвиток.” [4, с. 39].

І тут “на передньому краї” перебуває естетичне виховання. Шляхом залучення школярів до світу мистецтва, до художньої культури, воно розвиває

ціннісне сприймання, виховує почуття, здатність до рефлексії, дивергентного мислення, діалогу (міжособистісного і міжкультурного), розширює світоглядні межі. Завдяки цьому багатоаспектному впливу естетичне виховання збагачує духовний і ментальний світ учнів, підвищує рівень їхньої загальної культури, яка, зокрема, впливає на визначення життєвої позиції і способи поведінки.

В результаті здійсненого аналізу, утверджуємося в переконанні, що естетичне виховання – це потужний чинник виховання патріотизму, а відчуття причетності до національної культури має бути усвідомлене як один з найважливіших його компонентів. В умовах викликів сьогодення, коли наша Батьківщина фактично перебуває у стані війни, коли їй доводиться протистояти загрозі розколу, окупації, економічного руйнування, необхідно робити все можливе для консолідації здорових сил нації, зміцнення її духовного стрижня. Зокрема, в освітній системі потрібно привести до дії величезний потенціал естетичного виховання у його світоглядно-ціннісному значенні. Саме у такій парадигмі, на нашу думку, повинне відбуватися становлення нової генерації українців, наділених кращими людськими якостями, здатних приймати і долати виклики, сприяючи тим суспільному розвитку.

Список літератури

1. **Бех І.Д.** Діалог культур у психолого-педагогічному осмисленні /І.Д. Бех // *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: зб. матеріалів XI Міжнарод. педагогічно-мист. читань пам'яті проф. О.П. Рудницької. – Вип. 5 (9). – Чернівці: Зелена Буковина, 2014. – 398 с. – С. 26-29.*
2. **Бех І.Д.** Патріотизм без ретуші / І.Д. Бех // *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: зб. матеріалів XII Міжнарод. педагогічно-мист. читань пам'яті проф. О.П. Рудницької. – Вип. 6 (10). – К.: ІПООД НАПН України, 2015. – 274 с. – С. 11-15.*

3. **Бех І. Д., Чорна К. І.** Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – Київ, 2014. – 29 с.
4. **Рудницька О.П.** Педагогіка: загальна та мистецька / О.П. Рудницька. - К.: Інтерпроф, 2002. – 270 с.
5. **Філіпчук Г.Г.** «Духа не вгашайте!». Публіцистика / Г.Г. Філіпчук. – К.: Вид. Товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, - 2014. – 40 с.

У статті розглядається взаємозв'язок між сучасними українськими реаліями та естетичним вихованням. Оптимізація естетичного виховання школярів у контексті викликів сучасності потребує, насамперед, аналізу самих цих викликів. Процеси і події, що відбуваються в нашій країні, - це, одночасно, прояв і наслідок вчинків, поведінки громадян; вони зумовлені їхніми настроями, поглядами, переконаннями, ціннісними орієнтаціями. Останні формуються під дією різноманітних виховних впливів - як конструктивних, так і деструктивних. Естетичне виховання є могутнім чинником позитивного впливу на особистість, розвитку в ній кращих людських якостей. Акцентується необхідність здійснювати естетичне виховання школярів з урахуванням суспільно-політичних тенденцій, а також показано, як недоліки виховання можуть призводити до виникнення суспільних проблем. Особливе значення надається мистецтву архітектури як такому, що володіє широким спектром засобів впливу на людину.

Ключові слова: *естетичне виховання, патріотичне виховання, культура, мистецтво, архітектура, виклики сучасності.*

В статье рассматривается взаимосвязь между современными украинскими реалиями и эстетическим воспитанием. Оптимизация эстетического воспитания школьников в контексте вызовов современности требует, прежде всего, анализа самих этих вызовов. Процессы и события, происходящие в нашей стране, - это одновременно проявление и следствие поступков,

поведения граждан; они обусловлены их настроениями, взглядами, убеждениями, ценностными ориентациями. Последние формируются под действием различных воспитательных воздействий - как конструктивных, так и деструктивных. Эстетическое воспитание является мощным фактором положительного воздействия на личность, развития в ней лучших человеческих качеств. Акцентируется необходимость осуществлять эстетическое воспитание школьников с учетом общественно-политических тенденций, а также показано, как недостатки воспитания могут приводить к возникновению общественных проблем. Особое значение придается искусству архитектуры, обладающей широким спектром средств воздействия на человека.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, патриотическое воспитание, культура, искусство, архитектура, вызовы современности.

The article examines the relationship between contemporary Ukrainian realities and aesthetic education. Optimization of aesthetic education of pupils in the context of the challenges of our time require, above all, the analysis of these very challenges. Processes and events taking place in our country - it is both a manifestation and a consequence of actions, behavior of citizens; they are due to their moods, attitudes, beliefs, value orientations. They also formed by different educational influences - both constructive and destructive. Aesthetic education is a powerful factor in the positive impact on the individual, in the development of her best human qualities. It emphasizes the need to implement aesthetic education of pupils, taking into account the socio-political trends, and shows how the disadvantages in education can give rise to social problems. Particular importance is attached to the art of architecture, which has a wide range of means of effects on human.

Keywords: aesthetic education, patriotic education, culture, art, architecture, modern challenges.